

İNSAN BİR AĞAÇ OLSA AĞAÇ DA BİR İNSAN

İnsanın doğanın bir üyesi, daha geniş anlamda evrendeki varlıklardan biri olduğu ve çevresiyle uyum içinde yaşaması gerektiği düşüncesi, birçok edebî eserde ele alınmıştır. Biz burada Mukağali Makatayev(1931-1976)'in “Ömir Süreyik Almasıp” (Yaşayalım Yer Değiştirerek) adlı şiiri ile Sevinç Çokum(doğ.1943)'un “Bir Ağacın Dilinden” adlı hikâyesini bir diyalog biçiminde okumak ve değerlendirmek istedik¹. Bu iki eserde insan-doğa ilişkisi alegorik bir anlatımla okura sunulmuştur.

Kazak şiirinin yükseliş devri olan, hatta Rönesans dönemine benzetilen 1960-1970'li yılların şairi Mukağali Makatayev², her yaştan okurun yüreğini kazanmayı başarmıştır [1, s. 257-258; 2, s.84]. Onun birçok şiirine beste yazılmıştır. Şairin 20 Aralık 1974 yılında yazdığı “Ömir Süreyik Almasıp” adlı şiiri [2, s. 271], onun vefat ettiği yıl bestekâr ve tiyatro sanatçısı Almahan Kencebekova tarafından bestelenmiş, bugün “Jas Kayın” adıyla çok sevilen bir şarkı olarak okunmaktadır³.

Şair, bu şiirin⁴ ilk dizesinde “japırak jürek jas kayın” (yaprak yürek yaş kayın⁵) dediği körpe huş ağacına yer değiştirerek yaşamayı teklif eder. Kabul etmesi şartıyla bir müddet o huş olacak, huş ise insan. Yer değiştirme devam edecektir, tıpkı mevsimlerin değişmesi gibi.

Жапырақ жүрек жас қайың!
Жанымды айырбастайын.
Сен адам бола бастасаң,
Мен қайың бола бастайын.
Келісесің бе, жас қайың?

Japırak-jürek jas kayın!
Janımdı ayırbastayın.
Sen adam bola bastasan
Men kayın bola bastayın,
Kelisesin be jas kayın? [3, s. 234]

¹ Mukağali Makatayev'in bazı şiirleri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır: Mukağali Makatayev, Seçme Şiirler, çev: Zafer Kibar, Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti, Ankara 2014.

² Diğer şairler sırasıyla şöyledir: K. Mirzaliyev, T.Moldagaliyev, T.Aybergenov, J.Nacimedenov, M.Şahanov, M.Aythocina, F.Ongarsınova, K.Ahmetov, S.Ciyenbayev, İ, Mambetov, B.Iskakov, T.Medetbekov, C.Cakıpbayev, C.Abdıraşev, K.Mirzabekov vb.

³ Almahan Kencebekova'nın bestelediği bu şiir, son on yıldır “Jas Kayın” adıyla ve sanatkar İndira Rasılhan'ın icrasıyla çok sevilerek dinlenmektedir. Şiirin bestesinin nasıl doğduğuna dair hikâyesi için bkz. (<https://www.youtube.com/watch?v=dRWbBwIKnOU>). “Jas Kayın” şarkısının İndira Rasılhan tarafından okunan nüshası için bkz.: https://www.youtube.com/watch?v=w7APve_85_w

⁴ “Ömir Süreyik Almasıp...” adlı şiir Mukağali Makatayev'in vefatından sonra, 1979 yılında neşredilen “Ömir-Özen” (Hayat Bir Nehirdir) adlı şiir kitabının 234-235. sayfalarında yer almaktadır.

⁵ Kazakçada huş ağacına (Lat. betula) “kayın” denir. Türkiye Türkçesinde “kayın” adı başka bir ağaç (Lat. fagus) için kullanılır. Bazı yörelerde huşa Kazakçadaki gibi “kayın” denir.

İkinci dizedeki “ayırbastayın” kelimesi “karşılıklı değiştireyim, değiş tokuş edeyim” anlamındadır. Şair, kanaatimizce herhangi bir karşılık beklemeden doğrudan “canımı vereyim” diyor. “Sen insan olmaya başlarsan, ben ağaç olmaya başlayayım, kabul ediyor musun?” diye soruyor. Şair neden bu soruyu sormak için “jas kayın”ı (huşu) seçmiştir? Garifolla Esim, “Sana Bolması”nda Mukağali’nin bu şiirini yorumlarken: “Hayatın damarı, yürektir. Kayının (huşun) yüreği yapraktır demek bir metafor, ancak çok başarılı bir metafordur. Yaprakların titreyişi, yürek atışını (kalp vuruşunu) çağrıştırır. Yapraklar dökülür, ama ağaç yaşamaya devam eder. Baharda yapraklar tekrar gürlür. Her yaprak bir yürek, binlerce yaprak binlerce yürek, binlerce hayat... İnsanda ise tek yürek var. Bu yürek söndü mü insan da ölür.” der [4, s. 400-402]. Alimkulov’a göre bu sorunun cevabı, genç huş ağacının ruhça hiçbir kötülükle kirlenmemiş olmasında, onun bebek saflığında, bedeni ile ruhunda sadece iyiliği biriktirme tutkusunda aranmalıdır [5, s. 268].

Şair, körpe huş ağacına ettiği “gel yer değiştirelim” teklifinin “bazılarınca tuhaf karşılanacağını” farkındadır. Yine de bir kez olsun hayatını bana verir misin, diyor.

(Көрінер, мүмкін, кімге ерсі),
Өміріңді маған бір берші!
Дүрбелең мына дүниені,
Адам көзімен бір көрші.
Қайың боп мен де бағайын,

(Köriner, mümkün, kimge ersi)
Ömirindi magan bir berşi!
Dürbelen mına dünüyenі,
Adam közimen bir көрші.
Kayın bop men de bagayın, [3, s. 235]

“Yaş” olarak doğrudan aktarabileceğimiz Kazakça “jas” kelimesinin okuru “hayatın başlangıcı, taze hayat, saflık, iyilikseverlik, yaşama sevinci ve yaşama umudu” gibi çağrışımlara çağıran “genç, taze, körpe, küçük, çocuk” anlamları da var. Doğanın kucağından koptuktan sonra insanın kurduğu hayat ebedî düzenden ve saf niyetten uzaklaştığı için gittikçe karmaşık bir hâl almıştır. Artık insanın hayatı uyumsuzluk ve huzursuzluk doludur. Şair bu hayatı yargılamadan, kötülemeden, hayat yolunun henüz başındaki genç huşu korkutmak istemiyormuş gibi “dürbeleñ” sıfatıyla nitelendiriyor. Huş ağacının “dürbeleñ mına ömir” (karışık ve huzursuz şu hayat) dediği hayata bir insan gözüyle bakmasını arzu ediyor.

Орманнан орным табайын.
Беймәлім маған өмірге
Қайың көзімен қарайын.
Сен-дағы жерден нәр алдың,
Мен-дағы жерден нәр алдым.
Біреуден сен де жаралдың
Біреуден мен де жаралдым.

Ormannan ornım tabayın.
Beymalim magan ömirge
Kayın közimen karayın.
Sen-dagı jerden nar aldın,
Men-dagı jerden nar aldım.
Birevden sen de jaraldın,
Birevden men de jaraldım. [3, s. 235]

Kendisi ise bir ağaç olacak, ormana gidecek ve bilmediği bir hayatı, ağaçların hayatını ağacın gözleriyle tanımaya çalışacaktır. Şairin bundan sonraki: “Sen de topraktan beslendin, ben de topraktan beslendim. Sen de, ben de yaratıldık.” dizelerinde insanın da ağaç gibi doğanın bir parçası olduğuna, iki varlık arasındaki, çoğu zaman taraflardan insanın unuttuğu ortaklığa, başka bir deyişle ortak kadere dikkat çekilir. Bundan sonraki dizelerde ise sıra insanla ağaç arasındaki tek farka gelir:

Тілің жоқ, жанды қайың сен,
Айырмашылығым – Адаммын.
Мендегі бары бір жүрек,
Беріпті жүрек саған мың.
Сондықтан ұзақ жасайсың –
Құрдасы келер заманның.

Tilin jok, jandı kayın sen,
Ayırmaşılığım – Adammın.
Mendegi barı bir jürek
Beripti jürek sagan mın
Sondıktan uzak jasaysın –
Kurdası keler zamannın. [3, s. 235]

Şair, huş ağacına, “Canlısın ancak dilin yok. Farkım, İnsan olmamdır.” diyor. “İnsan” kelimesini ilk harfi şiirde büyük yazılmıştır. Bu yazım, Mukağali’nin üslup özelliği olarak değerlendirilir. Onun şiirlerinde bu iki kelimedenden başka Ana, Gelecek, Aşk/Sevgi, İlham, Huzur/Barış kelimeleri de böyle yazılmıştır. Bir kelimenin yazım kurallarını dışında şair tarafından büyük harfle yazılması, o kelimeyle ifade edilen kavramın yürekte çağlayan bir coşkuyla anlatılmak istenmesidir. Bu teknik, morali yükseltmekle kederi azaltmak arasındaki büyük görevi üstlenir [5, s.270].

Şair, yukarıdaki kıtanın ikinci dizesinde diğer insanlar gibi “İnsan” olmakla övünüyor ve heyecanlanıyor gibi ancak bu heyecanını yine kendisi yarıda kesiyor: “Bende tek yürek var, sana ise bin yürek vermiş, bu sebeple geleceğin akranı olan sen uzun yaşayacaksın.” diyor. Bilindiği üzere huş ağacı yüz yıldan fazla yaşar. Şair, geleceğin akranı derken bunu hatırlatıyor. İnsan hayatı huş ağacınınkinden kısadır. Ayrıca insan tek yüreğe sahiptir. Huş, ağaçlar arasında tohumdan hızlı ve kolay çoğalan, yangın veya sel sonrası boş kalan orman alanlarını hemen yurt kılan, topraktan başını çıkardığı günden hayatının ilk beş yılında insan yavrusu kadar nazik, doğanın koruyucu eli olan güneş ışığına hemcinslerinden daha çok ihtiyaç duyan bir canlıdır. Şairin her yaprağını bir yürek olarak görmesi, onun sonbahar ve kışta bir iken bahara bin olarak merhaba demesinden olsa gerek. Sözlüğe geçen “kayıñ savuv” (kayıñ sağmak) deyiminin tarihte yaşanan kıtlık ve açlık yıllarını hatırlatması dışında huş ağacının kabuğundan alınan sıvı ile insan damarlarındaki kan arasında kurulan ilişki de şairin nazarından uzak kalmasa gerek. Endüstriden sağlık sektörüne kadar birçok sahada kullanılan huş ağacının suyu, onun köklerinin topraktan alıp gövdesi ile dallarına, oradan da insanlara verdiği bir hayat suyudur. Baharın müjdesidir. İnsan gibi ağaç da ağlar. Huşun ağladığı günlerde onun gövdesinden “sağılan” su (özsuyu), ilginçtir ki içeceklerin en lezzetlisi ve bir şifa kaynağı olarak değerlendirilir. Bu su, topraktan gelir. Şair de ağaç ile insanın, topraktan beslendiğine dikkat çeker.

Mukağali bir şair olarak elbette ağacı konuşturabilirdi. Biz söze onun ağacı konuşsaydı neler anlatırdı sorusuna cevap olmasını dilediğimiz Sevinç Çokum’un “Bir Ağacın Dilinden” adlı hikâyesi ile devam etmek istiyoruz.

İlk hikâye kitabı “Eğik Ağaçlar” (1972) adını taşıyan Sevinç Çokum, “Türkçeyi çok güzel kullanan, duyguları anlatmasını bilen bir yazar”dır [6, s.403]. O, sanat yolunun daha başında, üçüncü hikâye kitabı “Makina” (1976) ile “Türk cemiyetini zenginiyle fakiriyle, dertleriyle ve sıkıntılarıyla yapmacıktan uzak bir dille anlatan, cemiyetin özünü, insanların, inançlarını ve farklılıklarını işleyen, bunları kendi sanatı içinde düzene sokan yazarlar” ihtiyacına cevap vermiştir [7, s. 668].

Onun burada ele aldığımız “Bir Ağacın Dilinden” adlı hikâyesi, “Rozalya Ana” (1993) adlı hikâye kitabının ikinci hikâyesidir. Türkiye Yazarlar Birliği Hikâye

Ödülü'ne lâyık görülen bu hikâye kitabında anlatıcı olarak bir kuşun seçildiği “Kuş Günlüğü” de dikkat çekicidir. Biz “Rozalya Ana” hikâye kitabının 2013 yılındaki Kapı Yayınları baskısından yararlandık. İncelediğimiz hikâyenin metni bu baskının 17-23. sayfalarında yer almaktadır.

“Kahramanları sembolik varlıklarla temsil edilmiş hikâyelerinden biri” olan [8, s.151], “Bir Ağacın Dilinden”in başkahramanı, “eskici dükkânının tozlu köşesinde hatıralarını anlatabileceği insanları bekleyen bir baston”dur. Başka bir deyişle hayatını belli bir zamandan sonra bir baston olarak yaşamak zorunda kalan bir ağaçtır. İsmi verilmeyen bu ağaç aynı zamanda da hikâyenin anlatıcısıdır. Hikâye metninin başında bu ağaçla, “fesli bir adam tarafından bulunan” [9, s.17] bir fidan iken tanışırız. Bu andan itibaren biz ağacın hatıralar dizisi şeklinde anlattığı olaylarla birlikte onun önce fidancıkta, sonra sırasıyla genç ağaçta, vakti geldiğinde çiçeğe duran ve meyve veren, hatta yaşlanan ulu ağaçta, nihayet kesildikten sonra odun olarak yakılmaktan kurtulabilen tek dalından yapılmış bastonda devam eden hayat yolculuğunu şiirsel bir anlatımla dinliyor ve canlı tasvirlerle izliyoruz. Kâh mutlu kâh kederli, ama daima sevgi ve yaşama ümidi dolu, geçmişle barışık bir hikâye kahramanı olarak tanırız bu ağacı.

Hüseyin Su, Sevinç Çokum’un hikâyeciliğini değerlendirirken: “Özellikle ‘Bir Ağacın Dilinden’ adlı öyküsünde olduğu gibi genel olarak da tarihsel ve toplumsal değişimleri, geleneksel değerlerdeki çürümeleri ve bir dönemin genel bilânçosunu anlatır öykülerinde ve romanlarında.” [10, s.57] der. Bu noktada Sevinç Çokum, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemini, Mütareke yılları, Milli Mücadele yılları, Cumhuriyet’in ilkbaharları, alfabe değişikliği, Alman Harbi, 1950’li yıllar ve darbe günleri derken kabuğunu aşabilen bir insan için asırlara bedel bir devreyi, adını vermediği bir ağacın hatıraları olarak anlatır. Bu ağaç, hikâye metninin başında “o fesli adam dediği” kişinin “toprak yolda yürürken durduğunu, bastonuna dayanıp tepelere doğru şöyle bakındığını, yeniden yola koyulacağı sırada ayaklarının dibinde onun görünce aldığı...” anlatır. Kendisini “zayıf, cılız fakat yaşama isteğiyle dolu fidancık” olarak tarif ve tasvir eder [9, s.17]. Bundan sonra hikâyede yüreği sevgiyle dolu olduğu her sözünden anlaşılan fidancığın fesli adamın içinde küçük şişesiyle gül esansı ve yasemin çubuğu bulunan kadifeden ılık cebinde bir müddet unutulmuş, sonra telaşla bulunup küçük kavanozdaki suya kavuşturulması, bir hattat olan fesli adamın ailesini tanınması, hattatın eliyle konağın bahçesine dikilmesi, hattatın üç kızı ile hasta karısı, “sahibim” dediği hattatın önce karısının daha sonra kendisinin vefatı, evin yeni sahibi fırıncı Mehmet Ağa ve tramvay şoförünün oğlu Ali’nin bebekliğinden meşhur futbolcu oluşu ve çabuk sönen yıldızı, ihtilaller, Mehmet Ağa’nın evin güneşini engelliyor diye ağacı kestirmesi, bir kısmının fırına odun olması, bir dalından bir baston ustası tarafından “seçkin kimselere yaraşır bir baston yapması”, tapu dairesinden emekli paşazade Bedri Bey’e satılışı, Bedri Bey’in elinde İstanbul’u karış karış dolaşması ve eski evinin yanından geçerken topraktan bütün bütün sökülemeyen kökünden yükselen bir parçasının çiçeğe durduğuna şahit oluşu anlatılır.

Hikâye ve romanlarında “insanın iç derinliğine yönelen” [10, s.56] yazarımızın bu hikâyesinde Türk toplumunun bir asrı aşan zaman diliminde günlük hayattan

sanata kadar birçok alanda geçirdiği değişime şahit oluyoruz. Ağacın “üç ay parçası”, “üç şakayık” dediği ve ayçiçeğine benzettiği hattatın üç kızının giyim kuşamındaki değişim, hattatın yazdığı şiirlerle sanat zevkindeki değişimi göstermek için kurulduğunu düşündüğümüz ve Orhan Veli’nin bir şiirini çağrıştıran “Tepeden tırnağa çiçek açmış halimle” cümlesi [9, s.22], hattatın vefatından sonra levhalarının konaktaki tavan arasının tozlu köşesinde unutulmaya terk edilmesi gibi daha birçok olaylarla ortaya konur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında henüz bir fidancık olan ağacın konağın bahçesinden seyrettiği parke taşlı yol, ağaç yaşlandığında artık asfalt yoldur. Bu yoldan önce faytonlar, sonra sırasıyla atlı tramvaylar, elektrikli tramvaylar, nihayet kum kamyonları ve otomobiller geçer [9, s.18].

Bir bir evlenip konaktan gelin giden üç kız, annelerinin vefatından sonra çabuk ihtiyarlayan babalarını arada bir “ipek çarşaflarının hışırtılarıyla” ziyaret ederler. Baba vefat ettiğinde ise kızları şapkaları ve uzun mantolarıyla çıkıp gelirler. Baba yadigarı konağı da satarlar [9, s.20]. Milli mücadele yılları ile Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki yokluk ve kıtlığın yüzünü, konağın yeni sahibi fırıncı Mehmet Ağa’nın tezgâhın üstünde kalan kırıntıları toplayıp aç çocuklara dağıtması ile hattatın şiirlerini yazdığı solgun defterleri bakkal Hamdi’ye satması arasındaki ironide yakalarız. Leblebi ve çekirdek külâhı olan defter yapraklarındaki şiirleri alfabe değiştiği için çocukların okuyamaması ile yürek eziliyor. Buraya kadarki değişimler ağır ilerlerken bundan sonrakiler tramvaycının oğlu Ali’nin hızla yükselip aynı hızla sönen şöhreti kadar süratli ve yıkıcıdır. Ağacın “bu evde doğdu” dediği, tüm hayatına şahit olduğu tramvaycının oğlu Ali’nin gol kralı oluşu, şan şöhreti ve zenginliği taşıyamayıp çabuk sönüşü, ardından gelen ihtilaller... Bütün bu hayatlar Mehmet Ağa bir sabah “evin güneşine engel oluyor” diye kesinceye kadar ağacın gözlerinin önünde yaşanmıştır. Değişerek devam eden hayatta değişmeyen sadece ağacın sevgi dolu yüreği gibi. Sevinç Çokum bir söyleşisinde: “Yazarlık bir arayıştır, demiştim. Canmal-dünya üçlüsünün ve daha birçok dünyaların asıl sahibinin yarattığı her şeyi aramak... Görmek... Çirkinleşen bir dünyada, kavgaların, hırsların insan ruhunu alabildiğine kemirdiği bir çağda, kalıcı değerleri yaşamak... Bunlar benim sanat görüşümün belirli çizgileri...” der [8, aktaran, s.86].

Büyük şehirlerin doğadan kopuk yaşayan insanları betondan binalar inşa ederken evrendeki her şeyde kendisi kadar hakka ve mirasa sahip olan ağaçların önce toprak üzerindeki paylarına el koyuyorlar, onları köklerinden koparıyorlar, işine yarar görürlerse yiyecek, giyecek ve yakacak kılıyorlar, yüreği ve eli sanattan anlayan çıkarsa hikâyemizdeki başkahraman gibi kıymetli bir eşyaya dönüştürüyorlar. Her iki durumda da ağaç, zaman ve mekândan koparıldığı için ve artık başkaları ömrünü tüketinceye veya ömrü tükeninceye kadar hatıralarıyla yaşayacaktır. Hikâyedeki baston hâlinde hayatını sürdüren ağaç hatıralarını anlatabileceği insanları beklemekten, umutla yaşamaktan vazgeçmiyor. İssiz konağın bahçesine dikildiği günden başlayarak insanlarla birlikte yaşayan ağaç, boyunu dikleştirip dallarıyla göğe kucak açarken devirlere ve nesillere şahit olmuş, fırıncı Mehmet Ağa’nın balta darbeleriyle yığılıp kalıncaya kadar hatıralar derlemiştir. Gövdesi ile dalları odun olarak kullanılmış, yalnız bir dalı baston ustasının eline düşmüştür. Ağacın geriye kalan son parçası olarak düşündüğü daldan güzel bir baston yapılmıştır. O günden

sonra ağaç bir baston olarak yaşamaya devam etmiştir. Ağacın sahibinin elinde İstanbul’u karış karış adımlarken eski evinde kalan kökünden yeşeren bir dalının büyüyüp çiçeğe duruşuna şahit olduğunda yaşadığı sevinç, Mukağali’nin şiirindeki “her yaprak bir yürek”, “her yaprak bir can” sözünü hatırlatıyor. Her iki eserde de ağaç, kanaatimizce hayatın her şeye rağmen devam ettiğini, umut ve sevgi dolu olduğunu anlatmak için seçilmiş bir simgedir. Dediğimiz gibi hikâyede olayları okura, yaşamının son devresini “seçkin kişilere yaraşır bir baston” selamlayan isimsiz ağaç anlatır. Hikâye metninin sonuna geldiğimizde baştakileri hatırlıyoruz, adeta baharda ağaçların çiçek açması gibi hayat döngüsü devam ediyor.

Бар-жоғы менде бір жүрек,
Ол өлсе – мәңгі кеткенім.
Сендегі семсе мың жүрек,
Келгенде жасыл көктемің,
Тірілер қайта дүркіреп.

Bar-jogı mende bir жүрек,
Ol ölse mangi ketkenim.
Sendegi semse mın жүрек,
Kelgende jasıl köktemin
Tiriler kayta dürkirep. [3, s. 235]

Ağaç yaprağını yürek olarak tanımlayan şair, “Sendeki binlerce yaprak dökülse de yeşil baharın geldiğinde gürleyip yeniden dirilir.” diyor. Tıpkı “Bir Ağacın Dilinden” hikâyesindeki gibi: “Bir gün eski evin oradan geçerken, bahçede kendimi görerek şaşırımdım. İşte Mehmet Ağa’nın topraktan bütün bütün sökemediği köküm yeniden dal budak salmış ve üstelik çiçeğe durmuş! Güldüm öteki parçama. O da güldü. El salladık birbirimize... Ve o günden sonra ne zaman oradan geçsem, ağacımla hasret giderdim. Ağlaştık, hal hatır sorduk.”[9, s.22]

Ağaçlar; özgürken çiçeklerinde, tohumlarında, kesildiğinde sökülmemişse geriye kalan köklerinde can bulur yeter ki topraktan beslensin. Hatıralar da öyle değil mi? Ağacın da hafızası var. Bedri Bey’in elinde baston olarak hayatını sürdüren ağaç, yine bir gün Bedri Bey’in elinde eski konağın yanından geçerken o çiçek açan parçasının ve diğer ağaçların yerinde olmadıklarını görür. “Ne ağacım, ne öteki ağaçlar, ne köhne konak vardı ortada” diyen ağaç Bedri Bey’in oradakilere sorması üzerine apartmanlar dikileceğini öğrenir ve “sarsılır hıçkırıklarla öyle ki sahibi bile işitmiştir.”[9, s.23]

Жапырақ жүрек жас қайың!
Жанымызды айырбастайық.
Адам боп жүрсең қасқайып,
Қайың боп тұрам қасқайып,
Тәуекел, айырбастайық!

Жапырақ-жүрек, жас қайың!
Жанымызды айырбастайық?
Адам боп жүрсең қасқайып
Қайың боп тұрсам қасқайып
Тәуекел, айырбастайың! [3, s. 235]

Mukağali, huş ağacına bir kez daha yer değiştirmeyi teklif ediyor: “Sen insan olarak yaşarsın dimdik, ben ağaç olarak yaşarım dimdik, haydi bir cesaret et, gel yer değiştirelim.” Bu dizeler şairimizin doğadaki tüm varlıkların sembolü olarak ele aldığı ağaçla insanı eşit olarak gördüğünü gösterir. İnsanla ağacın, insanla insanın uyum ve anlayış içinde yaşamaları için zaman zaman yer değiştirmeleri, özdeşleşmeleri gerekiyor.

Abiş Kekilbayev'e göre Mukağali, insanla insan; insanla hayat, insanla doğa arasındaki ahengin ve anlaşmanın şairidir. Onun şiirlerinde ele alınan duygu ve düşüncelerin hepsi okuyanın kendi nefesi gibi gerçek ve doğaldır [2, s.132].

“Bir Ağacın Dilinden”in kahraman anlatıcısı ağaç, hikâye boyunca hayatını insanlarınkinden ayrı görmüyor. O, insanlarla birlikte devirler devirmiş, çağlar aşmıştır. İnsanların muhitine körpe fidan olarak adım attığında “burada ulu ağaç olacağım” der, ulu ağaç olmak için çabalar, hayatlarına şahit olduğu ve hep sevecenlikle anlattığı birçok insanın hatıralarıyla ulu ağaç olarak yaşlanır. Gövdesinde sevgiyle sarılan, dallarında hoyratça asılan çocukların sıcaklığı var. Hayatın kargaşasından, insanlardan kaçtıkları için dallarına sığındıklarını düşündüğü kedilerin sıcaklığı var. O, insan eliyle “evin güneşine engel oluyor” diye kesildiğinde, hatıralarla bir köşeye yığılıp kaldığında, gövdesi ve dalları fırına odun olduğunda dahi da insanları sevmekten vazgeçmiyor. “Seçkin kimselere yaraşır bir baston” olarak tapu dairesinden emekli paşazade Bedri Bey’le birlikte yaşlanıyor. “Bir akşamüstü Bedri Bey yolda giderken göçüverdi bu dünyadan. Yere düşmesin diye olanca gücümle destek olmaya çalıştım ama tutamadım. Ben de yaşlanmışım artık. Demek ikimiz de birbirimize destek oluyor muşuz.” [9, s.23]. Doğa ile insanoğlu arasındaki uyuma dikkat çeken bu alıntı, Mukağali’nin şiirindeki son kıtayla birlikte okunmalı:

Өмірге өмір жалғасып, Анамыз жерге жармасып. Бірде адам, бірде қайың боп, Сүрейік өмір алмасып...	Ömirge ömir jalğasıp Anamız jerge jarmasıp, Birde adam, birde kayın bop Süreyik ömir almasıp... [3, s. 235]
--	--

“Yaşama yaşam eklenecek, anamız Toprak’a sarılıp, kâh insan olup kâh ağaç olup, yaşayalım yer değiştirecek...” diyen şairimiz ezeli ve ebedi bir hakikati hatırlatıyor bize: Yaşam döngüsü devam edecek. İnsan da doğadaki diğer varlıklar da Dünya’nın sakinleridir. Bunun için insan diğerleriyle birlikte ve huzur içinde yaşamalıdır. Mukağali bir başka şiirinde:

“- Adresin? Adresim, Dünya’dır benim,
Dünya’da yaşayan şair adlı sıradan bir âdemim.
Kalem, kâğıt ve zaman ver yeter azıcık,
Ben hayatı şiirle anlatmaya gelmişim.” der.

Hem şiirde hem hikâyede duygu ve düşüncelerin anlatımı için insan dışındaki varlıklar tercih edilebilir. Şair veya yazar, okurla paylaşmak istediklerini “dertleştiği” veya “anlatıcı” olarak seçtiği bir varlığa emanet edebilir. Bu yöntem, okuru çevresine insan dışındaki varlıkların gözüyle bakmaya davet eder. Tabii ki seçilen varlıklar, sanatın imkânları sonuna kadar kullanılsa da çevremizi anlatmada tam anlamıyla insanla boy ölçüşemez. Ama insana her şeyini birlikte paylaştığı dünyanın diğer varlıklarını, ezeli ve ebedi hakikatleri düşündürür. Kazak şair Mukağali Makatayev “Ömir Süreyik Almasıp...” (Yaşayalım Yer Değiştirecek) adlı şiirinde “jas kayın”a (yaş/genç/körpe huş ağacına) dünyayı anlamlandırmak için yer değiştirmeyi teklif eder. Şair kısa bir süreliğine ağaç olacak, ağaç ise şair. Türk roman ve hikâye yazarı Sevinç Çokum’un “Bir Ağacın Dilinden” adlı hikâyesinde okur devirlere, devirlerle

birlikte kaybolan değerlere anlatıcı olarak seçilen ağacın diliyle özlem duyar. Bu iki eseri karşılaştırmamıza ilham kaynağı olan ağaç, ağacın diliyle doğa, başka başka eserlerde okurla dertleşmeye devam edecektir.

Kaynaklar:

1. Мүтиев, З. Қазақ лирикасының даму сипаты және зерттелу тарихы (XX-XXI ғ. басы): Монография. - Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ Редакциялық баспа орталығы, 2012.
2. Бегманова, Б. Мұқағали Мақатаев және қазақ поэзиясындағы дәстүр мен жаңашылдық, әдеби зерттеу. - Алматы: Дәстүр баспасы, 2015.
3. Мақатаев, М. Өмір-Өзен, өлеңдер мен толғаулар. - Алматы: Жазушы баспасы, 1979.
4. Есім, Ғ. Тұлғалар-қаламгерлер.- Астана: Фолиант, 2012.
5. Әлімқұлов, Қ. Мәңгілік мұра, зерттеулер. - Алматы: Хантәңір баспасы, 2015.
6. Enginün, İ. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, 13.baskı. - İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
7. Ercilasun, B. Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 2. - Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
8. Turan-Topçu, P. Sevinç Çokum Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Hikâyeleri, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). - Danışman: Doç. Dr. Ramazan Korkmaz, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2000.
9. Çokum, S. Rozalya Ana. - İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
10. Hüseyin, S. Hayat Bir Hikâye, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

İnternet siteleri:

http://www.sevincçokum.info/?page_id=388

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cokum-sevinc>

UDK398

Ozer Y.

PhD, Lecturer

Ankara Hacı Bayram Veli University

Faculty of Arts

Department of Turkish Folklore

yerkeozer@gmail.com

G. N. POTANİN'İN DOĞU ARAŞTIRMALARINA KATKISI

Gezgin, etnograf, halk bilimci ve araştırmacı G. N. Potanin (1835-1920) Çarlık Rusyası'nın yürüttüğü Doğu araştırmalarında önemli bir yer tutmuş ve çok yönlü araştırmalara imza atmış bir isimdir. Moğolistan, Çin ve Tibet'in Doğusunda yaptığı alan araştırmalarının sonucunda bıraktığı bilimsel miras, müzeciler, tarihçiler, dil bilimciler ve halk bilimciler tarafından hala kullanılmaya devam etmektedir. G.N. Potanin'in Sibiryada yaşadığı dönem boyunca "sürgün yeri" ve "gezginlerin anlatılarında kültürsüz halkların yaşadığı yer olarak" görülen Sibirya önyargısını değiştirmeye çalışmıştır. Sibiryanın coğrafya, etnografya, halk bilimi, toplum ve siyasi hayatı ile ilgili yazılarının büyük bir kısmı gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.